

Л.А. Чепелевська, О.В. Любінець, О.М. Орда, С.О. Риков (Київ)

РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА ТИПОМ ПОСЕЛЕННЯ, СТАТТЮ ТА ПРИЧИНАМИ СМЕРТІ

ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України»

Наведено результати аналізу коефіцієнта смертності населення України залежно від регіону, статі, типу поселення, причини смерті. Виділено проблемні регіони.

Ключові слова: смертність, причини смерті, статі, тип поселення, регіон.

Проблеми громадського здоров'я в будь-якій країні мають медичне, політичне та економічне значення і є умовою безпеки суспільства. Основні особливості даних проблем такі: значні масштаби скорочення та інвалідизація населення внаслідок затяжної соціально-економічної кризи; низький рівень народжуваності та значні втрати суспільства від надсмертності чоловіків, особливо від зовнішніх дій, що не забезпечує процесу відтворення [1;2].

Трудовий потенціал покоління (частковий випадок трудового потенціалу всього населення) як показник середнього числа людино-років очікуваного трудового життя, що даному поколінню треба буде прожити в складі економічно активного населення, значно погіршує ситуація зі стійкою втратою працездатності, яка посилюється.

Здоров'я населення є одним із найважливіших показників благополуччя країни, а його охорона і зміцнення – пріоритетним напрямком розвитку будь-якої цивілізованої країни. Зміни, що проходили в країні наприкінці ХХ ст. в умовах політичної та соціально-економічної кризи, спричинили соціальне розшарування суспільства, погіршення якості життя і життєвого рівня значної частини населення країни, нарощення соціальної напруги та інші негативні наслідки, що не могло не відбитися на показниках смертності населення.

Ситуація, що склалася, обумовлює необхідність пошуку оптимальних управлінських і організаційних рішень з боку держави та її соціальних інститутів у плані прийняття екстрених заходів щодо проведення ефективної демографічної політики, у т.ч. щодо зниження смертності населення [3;4].

Смертність є чутливим індикатором соціально-економічних умов життя та стану охорони здоров'я. Кількісні оцінки смертності населення сьогодні є не тільки предметом теоретичних досліджень, але й практичною потребою для прийняття відповідних рішень у сфері охорони здоров'я, передусім на регіональному рівні.

Враховуючи диференціацію коефіцієнтів смертності в різних регіонах України, що в багатьох випадках зумовлюється віково-статевим складом населення, різницею в якості надання медичної допомоги, організації системи надання медичної допомоги населенню на конкретній території, впровадження в діяльність лікувально-профілактичних закладів високих технологій тощо, слід особливу увагу сконцентрувати на вирішенні проблем кожного регіону [5].

Мета роботи – виявити регіональні особливості смертності населення України.

Матеріали та методи

Дослідження проведено на підставі аналізу показників смертності за даними офіційної статистики Державної служби статистики України.

Показники смертності оцінено серед усього населення, чоловіків, жінок, міського населення, міських чоловіків і жінок, сільського населення, сільських чоловіків та жінок у 27 адміністративно-територіальних одиницях України.

Вивчено смертність від усіх причин смерті, а також за основними класами хвороб, а саме: хворобами системи кровообігу, новоутвореннями, зовнішніми діями, хворобами органів травлення.

Застосовано методи медичної та математичної статистики з використанням комп'ютерних технологій, системного підходу.

Результати дослідження та їх обговорення

У 2010 р. найвищі рівні смертності від усіх причин смерті спостерігалися в Чернігівській області – 1975,8 випадку смерті на 100 тис. населення, що на 29,3% вище, ніж по Україні, серед усього населення в цілому, серед чоловіків – 2063,3 (на 27,4% вище, ніж по Україні), серед жінок – 1903,7 (на 31,3% перевищував середньоукраїнський рівень), серед сільських жителів – 2821,1 (на 52,8% вище), серед сільських чоловіків – 2841,6 (на 52,1%), серед сільських жінок – 2804,7, що на 53,4% вище, ніж по Україні, (табл. 1).

Серед міського населення найвищі рівні смертності виявлено у Луганській області – 1653,0 (по Україні – 1380,6), серед міських чоловіків – у Донецькій (1792,1), серед міських жінок – у Луганській (1538,6) областях.

На другому місці за рівнем загальної смертності знаходилася Полтавська область (1757,5), також і серед жінок – 1731,8, а серед чоловіків (1855,7) – Кіровоградська область. Серед міського населення – Донецька (1633,4), міських чоловіків – Луганська (1790,5), міських жінок – Донецька (1502,6). Серед сільського населення на другому місці була Сумська область, як серед усього населення (2285,5), так і серед чоловіків (2931,8) і жінок (2331,8).

На третьому місці знаходилася Кіровоградська область (1752,1), у т.ч. серед міського населення (1581,1), а також серед міських жінок (1478,2). Серед чоловіків за смертністю на третьому місці – Луганська (1825,0), серед жінок – Сумська (1685,9) область. Серед сільського населення, сільських чоловіків і сільських жінок на третьому місці була Київська область (відповідно 2243,5; 2197,5; 2281,9).

Таким чином, за показниками смертності лідирували Чернігівська, Луганська і Донецька області.

За рівнем смертності від хвороб системи кровообігу домінувала Чернігівська область: серед усього населення – 1465,9, серед чоловіків – 1318,6, серед жінок – 1587,4, серед сільського населення – 2200,7, серед сільських чоловіків – 1887,5, серед сільських жінок – 2451.

На другому місці знаходилася Вінницька область: серед усього населення – 1192,9, серед жінок – 1325,5, а серед сільського населення – 1580,0. Серед чоловіків (1062,2), серед сільських чоловіків та сільських жінок (відповідно 1428,9 та 1932,1) на другому місці була Київська область. Серед міського населення (1061,3) і міських жінок (1109,4) друге місце посіла Донецька область, серед міських чоловіків (996,9) – Дніпропетровська (табл. 2).

На третьому місці серед усього населення знаходилася Київська область (1186,6), серед чоловіків – Житомирська (1060,0), серед жінок – Черкаська (1302,2), серед міського населення й міських жінок – Дніпропетровська (відповідно 1042,0 і 1079,6), серед міських чоловіків – Луганська (993,6), серед сільського населення – Житомирська (1567,2), серед сільських чоловіків

Таблиця 1

Регіони з найвищими рівнями смертності населення від усіх причин

Тип поселення, стать	Україна на 100000	Рейтингове місце області за рівнем смертності населення					
		перше		друге		третє	
		область	на 100000	область	на 100000	область	на 100000
Усі поселення	1528,2	Чернігівська	1975,8	Полтавська	1757,5	Кіровоградська	1752,1
Чоловіки	1619,6	Чернігівська	2063,3	Кіровоградська	1855,7	Луганська	1825,0
Жінки	1450,0	Чернігівська	1903,7	Полтавська	1731,8	Сумська	1685,9
Міські поселення	1380,6	Луганська	1653,0	Донецька	1633,4	Кіровоградська	1581,1
Чоловіки	1502,2	Донецька	1792,1	Луганська	1790,5	Дніпропетровська	1719,4
Жінки	1277,9	Луганська	1538,6	Донецька	1502,6	Кіровоградська	1478,2
Сільські поселення	1846,8	Чернігівська	2821,1	Сумська	2285,5	Київська	2243,5
Чоловіки	1867,6	Чернігівська	2841,6	Сумська	2231,8	Київська	2197,5
Жінки	1828,6	Чернігівська	2804,7	Сумська	2331,8	Київська	2281,9

Таблиця 2

Регіони з найвищими рівнями смертності населення від хвороб системи кровообігу

Тип поселення, стать	Україна на 100000	Рейтингове місце області за рівнем смертності від хвороб системи кровообігу					
		перше		друге		третє	
		область	на 100000	область	на 100000	область	на 100000
Усі поселення	1017,9	Чернігівська	1465,9	Вінницька	1192,9	Київська	1186,6
Чоловіки	942,2	Чернігівська	1318,6	Київська	1062,2	Житомирська	1060,0
Жінки	1082,8	Чернігівська	1587,4	Вінницька	1325,5	Черкаська	1302,2
Міські поселення	895,6	Луганська	1083,5	Донецька	1061,3	Дніпропетровська	1042,0
Чоловіки	856,0	Донецька	1003,0	Дніпропетровська	996,9	Луганська	993,6
Жінки	929,0	Луганська	1158,3	Донецька	1109,4	Дніпропетровська	1079,6
Сільські поселення	1282,1	Чернігівська	2200,7	Вінницька	1580,0	Житомирська	1567,2
Чоловіки	1124,1	Чернігівська	1887,5	Київська	1428,9	Черкаська	1308,5
Жінки	1421,2	Чернігівська	2451,5	Київська	1932,1	Вінницька	1815,4

ків – Черкаська (1308,5), серед сільських жінок – Вінницька (1815,4) області.

За смертністю від хвороб системи кровообігу також лідирували Чернігівська, Луганська і Донецька області.

За рівнем смертності від новоутворень домінувало м. Севастополь: серед усього населення – 262,8, серед жінок – 245,9, серед міського населення – 269,1, серед

міських жінок – 254,0. Серед чоловіків у цілому та серед міських чоловіків перше місце посіла Запорізька область (відповідно 299,5 і 305,3). Серед сільського населення лідирувала Київська область – 240,4, як серед чоловіків – 299,7, так і жінок – 190,8 (табл. 3).

Друге місце впевнено утримувала Запорізька область, як серед усього населення (250,2), так і серед жінок

Таблиця 3

Регіони з найвищими рівнями смертності населення від новоутворень

Тип поселення, стать	Україна на 100000	Рейтингове місце області за рівнем смертності від новоутворень					
		перше		друге		третє	
		область	на 100000	область	на 100000	область	на 100000
Усі поселення	194,3	м. Севастополь	262,8	Запорізька	250,2	Донецька	229,8
Чоловіки	232,5	Запорізька	299,5	Кіровоградська	284,8	м. Севастополь	282,8
Жінки	161,6	м. Севастополь	245,9	Запорізька	208,9	Донецька	199,6
Міські поселення	201,7	м. Севастополь	269,1	Запорізька	258,2	Кіровоградська	239,5
Чоловіки	234,9	Запорізька	305,3	Кіровоградська	298,6	м. Севастополь	287,2
Жінки	173,7	м. Севастополь	254,0	Запорізька	219,2	Донецька	202,0
Сільські поселення	178,2	Київська	240,4	Сумська	234,7	Донецька	225,7
Чоловіки	227,4	Київська	299,7	Сумська	295,5	Донецька	281,7
Жінки	134,9	Київська	190,8	Сумська	182,3	Донецька	176,1

Таблиця 4

Регіони з найвищими рівнями смертності населення від нещасних випадків, травм та отруєнь

Тип поселення, стать	Україна на 100000	Рейтингове місце області за рівнем смертності від нещасних випадків, травм та отруєнь					
		перше		друге		третє	
		область	на 100000	область	на 100000	область	на 100000
Усі поселення	96,2	Кіровоградська	135,0	Чернігівська	125,5	Полтавська	114,4
Чоловіки	163,6	Чернігівська	223,8	Кіровоградська	223,6	Сумська	197,0
Жінки	38,6	Кіровоградська	60,3	Одеська	51,4	Запорізька	47,0
Міські поселення	86,7	Донецька	107,9	Луганська	106,9	м. Севастополь	106,4
Чоловіки	145,6	Донецька	183,8	Луганська	182,5	м. Севастополь	180,7
Жінки	36,9	АР Крим	47,6	Кіровоградська	46,6	Донецька	45,3
Сільські поселення	116,7	Кіровоградська	190,2	Чернігівська	178,1	Донецька	153,0
Чоловіки	201,5	Чернігівська	328,9	Кіровоградська	314,5	м. Севастополь	273,2
Жінки	42,1	Кіровоградська	82,9	Одеська	68,5	Дніпропетровська	58,3

(208,9), а також міського населення (258,2) й міських жінок (219,2). Друге місце посіла Кіровоградська область: серед чоловіків – 284,8, міських чоловіків – 298,6.

Друге місце за смертністю від новоутворень сільського населення належало Сумській області (234,7), як серед чоловіків (295,5), так і жінок (182,9).

Третє місце посіла Донецька область (229,8 смертних випадків на 100 тис. населення). Ця закономірність стосувалася жінок (199,6), міських (202,0) і сільських (176,1), а також сільського населення в цілому (225,7) та сільських чоловіків (281,7). Також на третьому місці по Україні за смертністю від новоутворень знаходилося м. Севастополь (смертність чоловіків – 282,8, міських чоловіків – 287,2) та Кіровоградська область за смертністю міського населення (239,5).

За смертністю від новоутворень лідували м. Севастополь, Запорізька та Київська області.

Найвищі рівні смертності від травматизму зафіксовано в Кіровоградській області – 135,0, серед жінок – 60,3, сільського населення – 190,2, сільських жінок – 82,9. Серед чоловіків найвищі рівні спостерігались в Чернігівській області (223,8) та особливо сільських чоловіків (328,9). Серед міського населення найвищі рівні смертності виявлено в Донецькій області (107,9) і серед міських чоловіків (183,8). Смертність міських жінок була найвищою в АР Крим – 47,6 (табл. 4).

Друге місце за рівнем смертності від травматизму посіла Чернігівська область серед усього населення (125,5) та сільського (178,1). За смертністю чоловіків (223,6), а також сільських чоловіків (314,5) і міських

жінок (46,6) на другому місці була Кіровоградська область. За рівнем смертності жінок (51,4) і сільських жінок (68,5) на другому місці була Одеська область, міського населення в цілому (106,9) і міських чоловіків (182,5) – Луганська.

Третє місце за рівнем смертності від травматизму посіла Полтавська область (114,4 випадку смерті на 100 тис. населення), серед чоловіків – Сумська (197,0), серед жінок – Запорізька (47,0). Серед міського населення – м. Севастополь (106,4), причому й серед міських (180,7) та сільських чоловіків (273,2). Серед міських жінок і сільського населення на третьому місці була Донецька область, а серед сільських жінок – Дніпропетровська (58,3).

За смертністю від травматизму лідували Кіровоградська, Чернігівська і Донецька області.

Перше місце за рівнем смертності від хвороб органів травлення посіло м. Севастополь серед усього населення (93,7), жінок (76,6), міського населення (95,1), міських жінок (76,4) і сільських жінок (80,3), (табл. 5). Інші позиції належать Луганській області: серед чоловіків – 130,3, міських чоловіків – 130,9, сільських чоловіків – 126,9.

Друге місце належало Луганській області за показниками: серед усього населення (91,6) та міського населення (92,7). У чоловіків (114,2) та міських чоловіків (117,6) на другій позиції було м. Севастополь. Серед жінок на другому місці за смертністю – Одеська область, як серед усіх жінок (61,2), так і серед сільських (69,2) і взагалі всього сільського населення (85,0).

Таблиця 5

Регіони з найвищими рівнями смертності населення від хвороб органів травлення

Тип поселення, стать	Україна на 100000	Рейтингове місце області за рівнем смертності від хвороб органів травлення					
		перше		друге		третє	
		область	на 100000	область	на 100000	область	на 100000
Усі поселення	58,7	м. Севастополь	93,7	Луганська	91,6	Донецька	76,2
Чоловіки	80,7	Луганська	130,3	м. Севастополь	114,2	Донецька	106,5
Жінки	39,9	м. Севастополь	76,6	Одеська	61,2	Луганська	59,6
Міські поселення	61,5	м. Севастополь	95,1	Луганська	92,7	Донецька	76,3
Чоловіки	84,2	Луганська	130,9	м. Севастополь	117,6	Донецька	106,8
Жінки	42,4	м. Севастополь	76,4	Закарпатська	61,5	Луганська	61,0
Сільські поселення	52,5	Луганська	86,7	Одеська	85,0	Донецька	75,5
Чоловіки	73,3	Луганська	126,9	Черкаська	104,2	Донецька	103,8
Жінки	34,3	м. Севастополь	80,3	Одеська	69,2	Дніпропетровська	54,6

Закарпатська та Черкаська області посіли друге місце за рівнем смертності міських жінок (61,5) і сільських чоловіків (104,2) від хвороб органів травлення.

Третє місце за рівнем смертності від хвороб органів травлення зайняла Донецька область (76,2), а також серед чоловіків (106,5), міського населення (76,3), міських чоловіків (106,8), сільського населення (75,5) та сільських чоловіків (103,8). Луганська область була третьою за рівнем смертності серед жінок (59,6) і міських жінок (61,0), Дніпропетровська – серед сільських жінок (54,6).

За смертністю від хвороб органів травлення лідирували м. Севастополь і Луганська область.

Висновки

Регіональний аналіз смертності населення за 2010 р. довів, що найгірша ситуація спостерігалася в Чернігівській області. Рівень смертності в ній майже на третину перевищив середній по Україні, на 27,4% – серед чоловіків, на 31,3% – серед жінок, на 52,7% – серед сільського населення, на 52,1% – серед сільських чоловіків, на 53,4% – серед сільських жінок. За рівнем смертності серед міських жителів і міських жінок лідирувала Луганська (на 19,7% і на 20,4% перевищуючи середній по Україні рівень) та серед міських чоловіків – Донецька області, на 19,3% перевищуючи середній по Україні рівень.

За рівнем смертності від хвороб системи кровообігу також домінували Чернігівська, Луганська і Донецька області. В Чернігівській області рівень смертності пере-

вищив середній по Україні на 44,0%, серед чоловіків – на 40,0%, жінок – на 46,6%, сільського населення – на 71,6%, сільських чоловіків – на 67,9%, сільських жінок – на 72,5%. Серед міського населення найвищий рівень смертності спостерігався в Луганській області серед усього населення (на 21,0% вище середнього по Україні) та серед міських жінок (на 24,7% вище за середньоукраїнський показник), в Донецькій – серед міських чоловіків (перевищуючи на 17,2%).

За рівнем смертності від новоутворень лідирували м. Севастополь, Запорізька і Київська області. У м. Севастополі рівень смертності перевищив середній по Україні на 35,2%, серед жінок – на 52,2%, серед міського населення – на 33,4%, серед міських жінок – на 46,2%, у Запорізькій області перевищення середньоукраїнського рівня смертності серед чоловіків склало 28,8%, серед міських чоловіків – 30,0%, у Київській області – серед сільського населення – 34,9%, сільських чоловіків – 31,8%, жінок – 41,3%.

За рівнем смертності від зовнішніх дій лідирували Кіровоградська, Чернігівська і Донецька області. В Кіровоградській області рівень смертності перевищив середній по Україні на 40,3%, серед жінок – на 56,2%, серед сільського населення – на 63,0%, сільських жінок – на 96,9%, тобто майже удвічі. Серед чоловіків лідирувала Чернігівська область – перевищення середнього по Україні рівня на 36,5%, а також серед сільських чоловіків – на 63,2%. Серед міського населення на першому місці була Донецька область – переважання на 24,4%, а також серед міських чолові-

ків – на 26,3%. Серед міських жінок найвищий рівень смертності спостерігався в АР Крим – перевищення середнього по Україні рівні на 29,0%.

За рівнем смертності від хвороб органів травлення на першому місці серед регіонів знаходилися м. Севастополь і Луганська область. У м. Севастополі рівень смертності перевищив середній по Україні на 59,6%, серед жінок – на 92,0%, серед міського населення – на 54,6%, міських жінок – на 80,2%, сільських жінок – в 2,3 рази. В Луганській області найвищий рівень смертності спостерігався серед чоловіків, який на 60,5% був

вищим за середній по Україні, міських чоловіків – на 55,5%, сільського населення – на 65,1%, сільських чоловіків – на 73,1%.

Перспективи подальших досліджень

Слід детально проаналізувати стан медичної допомоги та в цілому системи охорони здоров'я в проблемних областях, зокрема Чернігівській, Донецькій, Луганській, Запорізькій, Кіровоградській та м. Севастополі.

Список літератури

1. *Аналіз медико-демографічної ситуації в Україні та прогнозні оцінки її розвитку* / Л. А. Чепелевська, Р. О. Моїсеєнко, О. П. Рудницький, О. В. Любінець // Шорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідеміологічну ситуацію. 2006 рік. – К., 2007. – С. 65–84.
2. *Безруков В. В.* Передчасна смертність в Україні: чинники формування і шляхи подолання / В. В. Безруков, Н. А. Фойгт // Журн. АМН України. – 2007. – Вип. 13, № 3. – С. 503–515.
3. *Біляцький С. Д.* Демографічна панорама сучасного світу. Нові демографічні контури / С. Д. Біляцький // Стратегія економічного розвитку України. – К., 2002. – Вип. 3 (10). – С. 43–54.
4. *Вишневский А. Г.* Демографическая ситуация / А. Г. Вишневский, В. И. Сакевич, Е. М. Щербакова // Здоровье России : атлас / под ред. Л. А. Бокерия. – 5-е изд. перераб. и доп. – М. : НЦССХ им. А. Н. Бакулева РАМН, 2009. – С. 5–30.
5. *Слабкий Г. О.* Вплив системи охорони здоров'я та міжсекторальної взаємодії на зниження смертності населення України / Г. О. Слабкий, Л. А. Чепелевська, О. В. Любінець // Лікарня в XXI столітті: управління та організація медичної допомоги : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 5–6 червня 2008 р., м. Київ. – К., 2008. – С. 85–89.

Дата надходження рукопису до редакції: 12.04.2012 р.

Региональная дифференциация смертности населения Украины по типу поселения, полу и причинам смерти

*Л.А. Чепелевская, О.В. Любинец,
А.Н. Орда, С.А. Рыков (Киев)*

Представлены результаты анализа коэффициента смертности населения Украины в зависимости от региона, пола, типа поселения, причины смерти. Выделены проблемные регионы.

Ключевые слова: смертность, причины смерти, пол, тип поселения, регион.

Regional population differentiation of mortality in Ukraine by type of settlement, gender and cause of death

*L.A. Chepelevska, O.V. Lyubinetz,
O.M. Orda, S.O. Rykov (Kyiv)*

The results of mortality rate analysis of the Ukrainian population by region, gender, type of settlement, cause of death have been submitted. Problem regions are identified.

Key words: mortality, cause of death, gender, type of settlement, region.

Рецензент: д.мед.н. Н.В. Медведовська.